

Hárs Endre: *Der mediale Fußabdruck. Zum Werk des Wiener Feuilletonisten Ludwig Hevesi (1843–1910)*

Sem a magyarországi irodalom-, sem a történettudomány nem bővelkedik az olyan szerzői monográfiákban, amelyek a dualizmus korának többnyelvű, a Monarchia több országában is erős beágyazottsággal rendelkező életműveit a maguk teljességében tekintenék át. Nem csupán írókra gondolhatunk ilyen életművek szerzőiként, hanem képzőművészekre, zeneszerzőkre, építészekre és természettudósokra is. Talán csak a politikai vezetők, a meghatározó közéleti szereplők jelentenek ez alól kivételt. A monarchikus tér 1867 utáni megszerveződése, elsősorban Bécs és Budapest minden korábbinál szorosabb egymásra utaltsága, a két város vonzereje éppen ezen életművek segítségével érthető meg mélyebben. Hárs Endre monográfiája ebből a szempontból az irodalom- és a történettudomány számára egyaránt jelentős adalék a korszak kutatásához. Hiszen Hevesi Lajos, avagy Ludwig Hevesi kétségtelenül egyike a kor két nyelvű alkotóinak, akinek szerepe a napisajtó működtetésében, művelésében egyik városban sem volt elhanyagolható. Talán nem túlzás azt állítani, hogy írásainak mentalitásformáló szerepe volt. Életműve elképzelhetetlen a korabeli, európai léptékkal mérve is jelentős bécsi és budapesti napilapok kultúra nélkül. Műfajai, ízlése, életvezetése és egész tevékenysége a két főváros sajtóviszonyaiban, napilapok kultúrájának részeként kapnak értelmet, és nemcsak a szabadállású értelmiségi társadalmi típusának megszületéséről tanúskodnak, hanem működésmódjának kereteiről, kompromisszumairól, értéktudatáról is.

Egy szerzői monográfia megírása számos előzetes döntést igényel. Figyelembe kell venni, hogy kanonizáltak tekinthető-e a szerző, hogy milyen tudásszinttel rendelkezik vele kapcsolatban a szakmai közvélemény, és hogy a kortárs szakmai érdeklődés szempontjai nyomán miért érdekes és fontos az életművel foglalkozni. Hevesiről kétségkívül elmondhatjuk, hogy bár korának jellemző, széles körben megbecsült figurája volt, szövegeinek jelentős része az irodalom és a zsurnalisztika határterületein jött létre, és sem a magyar, sem az osztrák irodalomtörténeti hagyomány nem tekint rá kanonikus szerzőként. Ez a helyzet részben a feuilleton-műfajok, a társcanovella-írás alacsony tekintélyének tudható be. Hárs Endrét megelőzően csupán Sármány-Parsons Ilona művészettörténész foglalkozott Hevesivel szisztematikusan, akinek az érdeklődése a szerző művészetkritikusi tevékenységére irányult. Kutatása eredményeit 1985 és 2015 között előadásokban és tanulmányokban osztotta meg a szakmai közönséggel, *Bécs művészeti élete Ferenc József korában, ahogy Hevesi Lajos látta* című monográfiája pedig 2020-ban, lényegében tehát Hárs Endre munkájával egyidőben jelent meg. (Az említett szövegeken kívül Bognár Zsuzsa és Ursula Meisl-Novopacky

néhány tanulmánya ismeretes még Hevesi munkáiról.) Bár Sármány-Parsons Ilona elsősorban a művészettörténet és a történettudomány kontextusában helyezte el a kutatásait, több alkalommal jelezte, hogy Hevesi életműve nem csupán a korszak viszonylatában, hanem esztétikai önértéke miatt is figyelmet érdemel. A kérdés, amelyben Hárs Endrének döntést kellett hoznia, úgy hangzik, hogy vajon Hevesi életműve a művelődés-, a sajtó- és az irodalomtörténet kontextusaira nézve hordoz különös jelentőséget, vagy mindezeket túl az esztétikai kánonokban is helyet érdemel. A válasz nyilvánvalóan meghatározza a tárgyalás módját és szerkezetét. Amennyiben az esztétikai kanonizáció áll az értekezés előterében, akkor a monográfia megírásakor ennek megfelelő súlypontokat kell kijelölnie az egyébként terjedelmes életműben, és ennek megfelelően kell felépítenie az érvelését. Milyen poétikai eljárások alkalmazása, milyen kulturális, társadalmi, történeti kontextusok megnyitása, és milyen értelmezői eljárások provokációja bizonyíthatja, hogy a kiválasztott műveknek, műfajcsoportoknak valóban helyük van az esztétikai kánonok rendszerében? Ha viszont inkább az a hipotézis indokolja a szerzői monográfia megszületését, hogy a szerző társadalmi szubjektuma, pálya- és élettörténete, valamint a művek szemléletmódja, témaválasztása, sajtótörténeti helyzete, politikai beágyazottsága sajátos, az eddigi ismereteinket bővítő perspektívákat nyit a korszak alaposabb megértéséhez, esetleg bizonyos részterületeken megváltoztatja eddigi feltételezéseinket, akkor ezen kontextusok felvázolása juthat az érvelésben nagyobb szerephez, és az életmű mint szemléleti egész, valamint az egyes műfaji csoportok elveszítik intaktságukat. Természetesen az is lehetséges, hogy e két aspektus együttesen merül fel. Ez egyáltalán nem ritka eset, sőt a modernitás feltételei között a legnagyobbak példája éppen azt mutatja, hogy az esztétikai jelentőség elképzelhetetlen a társadalomtörténeti kontextusok határsértései, provokációja, átíródása nélkül. Ilyen esetekben többnyire az esztétikai diskurzusé a főszólam, és ennek összefüggésrendszerébe, érvelésmódjába épülnek be az irodalom heteronómiájához tartozó szempontok (fordítva ugyanis ez nem, vagy csak jóval nagyobb nehézségek árán lehetséges). Ha egy esztétikailag kevésbé jelentős életműről állítjuk, hogy alakulástörténete sok mindent hozzáférhetővé és érthetővé tesz a fennálló kontextusok működésrendjéből, akkor a tárgyalás során e működésrendek, mentalitásbeli szerkezetek megvilágítása kaphat főszerepet, mint például Szilágyi Márton Lisznyai Kálmánról szóló kismonográfiája (2001) esetében.

Hárs Endre könyvének címe – amely azt ígéri, hogy nem Hevesi életműve mint esztétikai egész, hanem annak mediális lenyomata lesz a vizsgálat tárgya – eltér a jelen kötet előzményének tekinthető akadémiai doktori értekezés címétől (*Porträt eines Wiener Feuilletonisten [Egy bécsi feuilletonista portréja]*). Azt hihetnénk, hogy az életmű portrészzerű tárgyalásáról a mediális kontextus és a korabeli újságírás szemléleti kereteinek következetes feltárására helyeződtek át a monográfia fő hangsúlyai, de a két változat között sem szerkezeti, sem komolyabb tartalmi eltérések nem mutatkoznak, holott a fókuszváltásnak vagy a fókusz immár egyértelmű kijelölésének alkalmasint szerkezeti és tartalmi változást is maga után kellett volna vonnia. A monográfia nem állítja, és nem is érvel amellett, hogy Hevesi életművének, vagy bármely műcsoportjának helye volna az esztétikai kánonokban. A tárgyalás rendje mégis részben a művek

kronológiájából, alapvetően pedig műfaji besorolhatóságukból következik, és a velük kapcsolatban szóba hozható kultúratudományos és elbeszélés-poétikai szempontok sokszor keverednek egymással, nem mindig következetesen.

Nem vitás, hogy hiába jelent meg a Jelky András kalandos életéről írott elbeszélés 1970-ig számos új kiadásban, és hiába adták ki reprintként 1986-ban Hevesi művészetkritikai írásait, e munkák szerzője sem kritikusként, sem elbeszélőként nem maradt meg az irodalmi köztudat emlékezetében. Hárs Endre elsősorban feuilletonistaként mutatja be Hevesit, akinek az élettörténetéről, döntéseinek háttéréről sokkal kevesebbet tudunk annál, mintsem hogy a biografikus tárgyalási rend egyesíthetné a róla szóló esztétikai, médiaelméleti és sajtótörténeti megfontolásokat. Mivel a szakmai emlékezet eddig elsősorban művészetkritikusként vett Hevesiről tudomást, semmiképpen sem tekinthető kanonikus szerzőnek, és újrafelfedezésének – amit Hárs Endre könyvének előszavában (13.) jóindulatúan megszavaz neki – sem a kurrens osztrák, sem a magyar irodalomtörténeti összefoglalásokban nincs nyoma, a róla szóló könyv megszületése elsősorban társadalom- és kultúratudományos érdek lehet. Messzemenően igaz a monográfia megállapítása, hogy Hevesi Lajos a dualizmus korszakának történelmi, kulturális kontextusában bizonyulhat reprezentatív figurának, akinek az életműve magán viseli a kor társadalom- és médiatörténeti lenyomatát. (61.) Vagyis a monográfia a korszak és az (újság)írói életpálya kölcsönös lenyomatolásának feltárását ígéri. Jelen könyv azonban olyan szerkezetben tárgyalja életművét, amilyenben a kanonikus szerzőkét szokás: ragaszkodik az életműhöz mint integráns egységhez és a műfajiséghez mint kontextusképző elvhez. Hárs Endre döntése világos: a célja nem az, hogy Hevesi alakján keresztül lássa a korszakot, hanem hogy a korszak egyes társadalmi és médiatörténeti mozzanataiban felkeresse szerzőjét. Véleményem szerint határozottabb és távlatosabb igénnyel akkor választhatta volna meg céljait, helyezhette volna el hangsúlyait, ha az állítást megfordítja, és azt vizsgálta volna módszeresen, hogy mit tudhatunk meg Hevesi pályájának és írásainak tükrében a dualizmus korának társadalom- és mentalitástörténeti, valamint médiahasználati sajátosságairól. Ebben az esetben az utóbbiak leírása került volna előtérbe, és megszűnt volna Hevesi életművének viszonylagos teljessége és integritása.

Viszonylagos teljességről azért kell beszélnünk, mert Hevesi a tárca műfajaiban szinte felmérhetetlenül hatalmas szövegekpuszt hagyott hátra, és a szövegek nagy része mindmáig csak a korabeli napilapokban férhető hozzá, ráadásul teljeskörű bibliográfia sem készült róluk. Hárs Endre munkájának nagy és tiszteletreméltó erénye, hogy e korpusz minden korábbi kísérletet messze meghaladó hányadát vizsgálta a close és a distant reading módszereinek szerencsés elegyítésével. A tárcaírói életmű legterjedelmesebb része a szerző életének bécsi időszakában keletkezett, értelemszerűen németül. Nyelvi nehézségek a kiváló germanista Hárs Endre esetében nem akadályozták a kutatást, de Hevesi bécsi kapcsolatrendszerének, egyáltalán a bécsi napilapkultúra kontextusainak megismerése és feltárása a vonatkozó osztrák kutatások ismeretében sem bizonyult könnyű feladatnak. A monográfia alapvető szerkezeti döntésének és a cél kijelölésének bizonytalansága mégis óhatatlanul kifejeződik abban, hogy a könyv adós marad eredményeinek összefoglalásával. A bevezető ismerteti

ugyan a kutatástörténet mellett mindazt, amit Hevesi élettörténetéről tudunk, továbbá az életmű egyedi és általános jellemzésével a vizsgálat kereteit is kijelöli, az utolsó részfejezet, amely alcíme szerint összefoglalás helyett is olvasandó, mindössze azt szögezi le ismét, hogy Hevesi a dualizmus korának bécsi újságíróvilágában nagyra becsült személyiségnek számított. Másrészt pedig, ha Hevesi Ludwig Speidelről írott kismonográfiájának elemzését, amely a könyv végén kapott helyet, a monográfia intenciója szerint áttételesen magára Hevesire vonatkoztatja az olvasó, akkor inkább a zavar mélyülhet el benne, mert Hevesi éppenséggel Ludwig Speidel esztétikai elvű kanonizációja mellett érvelt.

A kötet Hevesi különböző műfajokban nyújtott teljesítményét mutatja be úgy, hogy az értékelő szempontok igen finoman, óvatosan kapnak hangot. Vagyis a szerzői monográfiák egyik típusának szerkezetét követi, de a kanonizáció mellett nem sorakoztat fel érveket, ami – mint korábban említettem – azért is ütközne különös nehézségekbe, mert a tárcanovella és a feuilleton más műfaji csoportjai sajnos viszonylag csekély tekintélynek örvendenek az irodalmi emlékezetben. A műfaji egységek tárgyalása közben természetesen rengeteg információ hangzik el a korabeli budapesti és bécsi kulturális környezetről, a sajtótörténeti kontextusról, az életmódbeli változásokról, de a könyv előterében nem meghatározott mikrotörténeti vagy kultúratudományos témák alapos kutatása áll, amelyre egyébként Hevesi írásai módot adnának. A monográfia olvasója ezt azért is veheti sajnálattal tudomásul, mert Hárs Endre kiválóan bizonyítja, hogy legyen szó például a gyarmatosítás korabeli szemléletéről vagy a modern turizmus kialakulásáról, nagy szakértelemmel és problémáérzékenységgel nyúl a témáihoz, ahogyan egyébként narratológiai elemzései is igen figyelemreméltóak.

Hárs Endre helyesen látja, hogy amit Hevesi élettörténetéről tudunk, elsősorban írásaiból tudjuk, amelyek viszont nem nélkülözik az önreprezentáció változatos eljárásait, ezért az életrajz elemeiként nagy fenntartással kezelhetők. Az önreprezentáció eljárásai rendszerszerűen is elemezhetőek lennének, mert valóban érdekes, hogy egy szabadállású értelmiségi, akinek folyamatos és meglehetősen kötetlen hozzáférése volt a nyilvánosság akkori legfontosabb csatornájához, a modern napi sajtóhoz, miként alkotta meg a maga társadalmi szubjektumát. Ehhez természetesen annak vizsgálata is hozzátartozna, hogy milyen elvek, milyen politikai beállítódás alapján reflektált Hevesi Budapesten, majd Bécsben az őt körülvevő politikai folyamatokra, és milyen folyamatokat vett egyáltalán észre. Nem másról, mint a kortársi tudat feltárásáról van itt szó, ami a mai mikrotörténetírás egyik legizgalmasabb területe, de jelentős elméleti és módszertani nehézségekbe ütközik. Amikor a *Der Feuilletonist* című alfejezetben azt olvassuk, hogy „das Feuilleton ist [...] eine besondere Art und Weise der Wahrnehmung und Reflexion historischer Prozesse” (50.),¹ joggal várhatnánk, hogy Hárs Endre ezt a fontos szempontot részletesen kifejtsé, meghatározza e percepció kereteit a korabeli sajtónyilvánosság kontextusában, hogy aztán később

¹ „[...] a feuilleton [...] különleges módja a történelmi folyamatok felfogásának és rájuk adott reflexióknak”.

módszeresen is feltárja és tudatosítsa, miféle történelmi folyamatok felfogásáról, és ennek miféle módjáról van itt szó, de ez annak ellenére elmarad, hogy a későbbi fejezetek sok adalékkal szolgálnak a témával kapcsolatban.

A könyv második nagy része a tulajdonképpeni szerzői monográfia. Ebben Hevesit először mint kultúrák között közvetítő újságírót, a Pester Lloyd és a Fremden-Blatt munkatársát ismerjük meg. A kétnyelvűség, a kettős kulturális kapcsolatrendszer jelensége valóban külön figyelmet érdemel, a könyv más fejezeteiből sok további részlet tudható meg a kultúrák közötti közvetítés kereteiről. Ezt a monográfia egyik legfontosabb hozadéknak tartom, a többes identitás egy másik aspektusa azonban kifejtetlen marad. A kortársak Hevesiről szólva szinte soha nem céloznak zsidó származására, és ő sem beszél erről. Minden bizonnyal teljes mértékben asszimilálódott ember volt, aki kulturális értelemben nem tekintette magát zsidónak, 1890-ben evangélikusnak keresztelkedett. Hárs Endre joggal idézi Hevesi Heinéről szóló szavait. Heine, állítja Hevesi, mindig ragaszkodott a múltjához, hogy ne veszítse el „ösi erejét”. Majd mindenképpen értelmezést igénylő, infektológiai metaforával élő retorikával hozzászól, hogy „das Judentum war die unschätzbare Nährgelatine, auf der alle Reinkulturen geistiger und wirtschaftlicher Bazillen sich von selber züchteten und in jedem Jahrhundert das folgende vorbereiteten. Erfunden haben sie ja die Neuzeit nicht, aber sie haben die Welt gelockert, für die heilsame Ansteckung empfänglich gemacht” (69.).² Az idézet után kommentár gyanánt mindössze annyit olvashatunk, hogy az itt leírt produktív konstelláció a feuilletonista Hevesit is jellemzi, és hogy német nyelvűsége „egy zsidó értelmiségié” volt. Nem kétséges, hogy Hárs Endre itt a dualizmus korának egyik fontos, terjedelmes szakirodalommal rendelkező társadalom- és mentalitástörténeti problémájához érkezett, éppen ezért sajnálatosnak érzem a kifejtett értelmezés elmaradását.

A magyar tárgyú novellák klisétermeléséről ezzel szemben kimerítő, komplexitásában pontos képet nyújt a monográfia. A distant reading módszere ezen a területen kiváló eligazítást nyújt. Kiderül, milyen témák iránt mutatott különös érdeklődést Hevesi, és arról is fogalmat alkothatunk, hogy ez az érdeklődés miként viszonyult a korra jellemző válságtudathoz, amit a korszak kutatása a Monarchia széthullásának tudatában még inkább elmélyített. Arról viszont töredékesebb kép rajzolódik ki, hogy vajon az egykorú olvasóknak több-kevesebb joggal tulajdonított válságtudat árnyalásán kívül mi volt e klisétermelés funkciója a potenciális olvasók szempontjából. A magyar tárgyú novellákban Hárs Endre a sztereotipizált cigányábrázolás főbb vonásaira is felhívja a figyelmet, de nem helyezi el őket a korabeli osztrák és magyar irodalom cigányábrázolásának mintázatában, holott mindkét irodalom más európai országokéhoz hasonlóan több párhuzamos sztereotípiarendszert is érvényesített, amikor pusztai, falusi vagy városi cigány férfiakat, nőket és gyerekeket vitt színre. Hasonló eljárásra kerül sor a bécsi életképeket tartalmazó novellák bemutatásakor. A felvázolt kontextus

² „[...] a zsidóság volt az a felbecsülhetetlenül fontos tápszselatin, amelyben a szellemi és gazdasági bacilusok minden tiszta kultúrája kitenyészttette önmagát, és minden évszázadban előkészítette a következőt. Nem a zsidóság találta fel az újkort, de ők lazították fel a világot, ők tették fogékonná a gyógyító fertőzésre.”

ebben az esetben jóval szélesebb, igaz, a rendelkezésre álló szakirodalom is sokkal bővebb. Hárs Endre széles panorámát nyújt arról, hogy más írók milyen típusú életképekben örökítették meg a császárvárost. Annál meglepőbb, hogy eredményeit nem veti össze azoknak a társadalomtörténeti kutatásoknak a mára igen jelentőssé növekvő felismeréseivel, amelyeket egykor Carl E. Schorske kezdeményezett.

A monográfia egyik legérdekesebb része a *Jelky András bajai fiú rendkívüli kalandjai ötödfél világrészen* című elbeszélés magyar és német változatáról szóló fejezet. Nem vitás, hogy Hevesinek ez a műve aratta a legnagyobb közönségsikert, és tartotta fenn nevének emlékezetét. Hárs Endre meggyőzően tárja fel az elbeszélés forrásait, az anyag fejlődését a különböző kiadások során és a korabeli fogadtatás főbb motívumait. A társadalomtörténeti összefüggések vizsgálatakor részint a 19. század végének patrióta közhangulatával hozza összefüggésbe a művet, részint pedig arra mutat rá, hogy milyen fogalmakkal rendelkezhetett a korabeli olvasó az Európán kívüli világról, és milyen érzelmek alakították a róla kialakított fantáziaképeit. Azt állítja, hogy a nacionalizmus kultúráján felnőtt olvasót arra indíthatta a mű, hogy egy nagyobb egészben helyezze el önmagát. Hangsúlyozza, hogy a saját identitástudat az irodalmilag közvetített idegenségtapasztalaton keresztül képződik meg. Az utóbbi állítás ugyanúgy sarkalatos tétele lehet a hermeneutikai alapozottságú irodalomfogalmaknak, mint egy leegyszerűsített kolonializmuskritikának. Hárs Endre is arra a következtetésre jut, hogy Hevesi munkája felmutatja a kolonializmuskritikai értelmezés lehetőségét, azzal azonban adós marad, hogy ezt a rekanonizációra alkalmasnak tetsző következtetést konkrét szöveghelyek idézésével és azok interpretációjával támassza alá.

A monográfia következő nagyobb egysége Hevesi német nyelvű, utazásokkal kapcsolatos tárcáit mutatja be. Teszi ezt mindenekelőtt a polgári életmódhoz egyre inkább hozzátartozó, a 19. század végén kialakuló bel- és külföldi turizmus kultúratudományos összefüggésében. Ez a könyv leginkább kidolgozott része. Ahogyan a kulturális és politikai központoktól távol eső kisvárosokat leírja, és újra meg újra megdicséri a vidéki csöndet és nyugalmat, visszasírja a régi viszonyokat, miközben élesen ironizál a provincializmus fölött, az pontosan példázza Hevesi kétkedő, ellentmondásos modernségképét. E fejezetben a feuilleton mediális aspektusai is lényeges szerephez jutnak. Az írás mint a térképek és a táj olvasásának performatívuma valóban megkerülhetetlen alaptényezője az útleírásoknak, és Hárs Endre bőséggel hoz szövegpéldákat a mintázat bemutatására. Az sem rontja az összképet, hogy olvasata helyenként nem győz meg maradéktalanul, mint például a 164. oldalon található idézet esetében, amely Hárs Endre szerint a múlt nagyjai iránti megbecsülés hiányát panaszolja föl, szerintem azonban az irónia is jócskán jelen van a szövegrészben.

A következő fejezet, amely a *Mac Eck's sonderbare Reisen zwischen Konstantinopel und San Francisco* című, 1901-ben kiadott művel foglalkozik, szervesen kapcsolódik az előzőhöz. Itt is az érdeklő Hárs Endrét, miként látja Hevesi Amerika - egy közép-európai tekintet számára sokszor zavarba ejtő - modernitását. Hevesi ebben a művében is az anekdotikus elbeszélés hagyományos eljárásait működteti. Legfontosabb hatás eszköze a humor, amit a túlzás által ér el. Ez a humor jól megkülönböztethető attól a satirikus, szarkasztikus hangütéstől, amelyet Hevesi a Balkánról szóló úti

beszámolóiban használ. Hárs Endre kiindulásként megállapítja, hogy bár a bukaresti úti beszámolók főszólamát nem az orientalizmus-diszkurzus és a balkanizmus határozza meg, néhányszor mégis ilyen futamokra bukkanhat az olvasó Hevesi szövegeiben, különösen, amikor Bukarest építészeti és társadalmi kevertségéről esik szó. Az erdélyi térség leírásába viszont már jóval több ilyen elem vegyül. Tekintettel arra, hogy ezek a beszámolók olyan időszakban íródtak, amikor Maria Todorova *Imagining the Balkans* című alapmunkája szerint már masszívan kialakultak a nyugati Balkán-sztereotípiák, és ezekhez a Monarchia esetében - Clemens Ruthner tanulmányaiból jól láthatóan - ugyanilyen masszívan társultak a birodalom dél-keleti pereméről szóló rokon képzetek, különösen érdekes lett volna részletesebben megvizsgálni, mikor mi irányítja Hevesi tekintetét, és mentális térképén hogyan viszonyulnak egymáshoz a különféle sztereotípiarendszerek. Amennyiben Hevesit a dualizmus korára jellemző értelmiségi mentalitás példájának tekintjük, az első világháború kitörését közvetlenül megelőző időszak szempontjából ez beszédes adat lenne. Lényegében ugyanez mondható el a további balkáni úti beszámolókról szóló részfejezetekről. Mindegyikben nagyon fontos észrevételek találhatók például Hevesi vizuális képzeletéről, az idegenségtapasztalatok változatairól, ugyanakkor a Balkán-diszkurzus Todorova utáni vizsgálatának rendszerezett kutatási irányai csak részben épülnek ki a lapokon.

Ezt követően a tárcanovellákról szóló fejezetben jó időre eltűnik a kultúratanulmányos szempontrendszer, és majd csak a nyári lektűröknek szánt írások kapcsán tér vissza. A tárcanovellák és a feuilleton más alműfajainak elkülönítése nem egyszerű feladat, és az elhatárolás nem lehet éles. Hárs Endre abból indul ki, véleményem szerint helyesen, hogy Hevesi esetében ezen írások jelentősége nem esztétikai minőségükben keresendő, hanem abban, hogy az általa folytatott tömegtermelés lehetővé teszi az irodalmi kommunikáció rendszerének vizsgálatát. E lényeges aspektus kifejtésére azonban alig jut hely a fejezetben. A monográfus mindössze annyit állapít meg, hogy a szórakoztatás meghatározó erővel van jelen a szerzői szándékok között, olyannyira, hogy Hevesit ugyanolyan joggal nevezhetjük humoristának, mint novellistának. Hárs Endre célja itt mindenekelőtt az volt, hogy összefüggést keressen a tárcanovellák között, és ezt egy-egy motivikus és tematikus szűzsélem kiemelésével éri el. Vagyis ebben az esetben a legjelentősebb írókról szóló szerzői monográfiákhoz hasonlóan túlnyomórészt önmaga kontextusaként vizsgálja Hevesi irodalmi természetét. Az irodalmi kommunikációnak azt a közegét, ahol ezek a novellák jobbra megjelentek – vagyis a napisajtó hétfévi és ünnepi tárcarovatait –, a monográfia igen rövid, csupán néhány oldalas terjedelemben vizsgálja, és a szövegelemzésekből levonható következtetésekig nem jut el. Mindössze azt jegyzi fel, hogy a kor mely ismert és kevésbé ismert szerzői közöltek hasonló jellegű írásokat a Pester Lloydban vagy a Fremden-Blattban.

Külön fejezet jut a monográfiában Hevesi két, a tárcanovellák tematikáját meghatározó motívumkörének. Hárs Endre szétválasztható vonulatként kezeli az utópisztikus és fantasztikus novellákat, ami ismételten alátámasztja, hogy a monográfia műfajszemléletét tematikus szempontok uralják. A szétválasztás így is meglepő annak tükrében, hogy Hevesi fantasztikus novelláinak száma csekély, és aligha befolyásol-

hatják lényegesen a szerző portréjának teljességét. Az is csakhamar kiderül, hogy Hevesi az utópiát, illetve az utópisztikus karaktert sokkal tágabban érti, mint ahogy mi tennénk, és odatarozónak tekint olyan témákat is, amelyeket ma már nem sorolnánk az utópiákhoz (például vallási témák, okkultizmus, robinzonádok, álomleírások, próféciák stb.). Így a szükségesnél kevésbé körvonalazott, hogy az utópizmusnak miféle fogalmára támaszkodik a tárgyalás. Mivel a fogalomhasználatban itt Hevesi önértelmezése dominál, meg kell elégednünk annak észrevételezésével, hogy a motívikusan összekapcsolt novelláknak sok közülük van a népszerű tudományossághoz, a kuriózumok iránti kíváncsisághoz és a trivialitás irodalmához. A fantasztikus novellákból hasonlóképp a kuriózumok iránti fogékonyság és a humoros hatás elérésének vágya világlik ki, de ismertetésük tartalmi elemekre és a szűzsére korlátozódik.

Az *Althofleute* (1897) című regényről szóló rész elemzési szempontja egy társadalomtörténeti fejlemény. A 19. század végén a polgári életmód terjedésének köszönhetően kiszélesedik az a réteg, amelynek életében elkülönített időként jelenik meg a nyári szabadság és pihenés. Mivel ezt az időt nem foglalja le a munka, a szórakoztatás különféle ágai, az irodalom számára különleges piaci igényt és lehetőséget jelent, amit az *Althofleute* a maga eszközeivel ki is elégít. Úgy vélem, az életmű jellegének minden ponton az ilyen és ehhez hasonló vizsgálati aspektusok felelnek meg. Itt a tartalomleírások sem hatnak zavaróan, ha nem nyúlnak túlságosan hosszúra, hiszen még a szakemberek között is kevesen lehetnek, akik ismerik Hevesinek ezt a regényét, vagy éppen tárcanovelláit.

Összefoglalásul megállapítható, hogy Hárs Endre monográfiája műfajról műfajra haladva sikerrel vázolja fel egy mára szinte teljesen elfelejtett írónak a portréját a dualizmus korából, aki az irodalom és az újságírás határövezeteiben tevékenykedett. Hevesi minden kétséget kizáróan kora jellemző figurája volt, a kialakuló szabad állású értelmiségi típusaé, akit már el tudott tartani a napisajtó. Emellett azért is figyelmet érdemel, mert folyamatosan közvetített Bécs és Budapest, a német és a magyar nyelvű polgári közönség között, és élénk intellektusával a kor számos fontos társadalomtörténeti fejleményéhez kapcsolódott a maga nem mindig egyenletes és magas esztétikai színvonalán. Az életmű vizsgálatának szempontrendszerében azonban billeg. A monográfia szerkezeti döntései az életmű rekanonizációjának lehetőségeit állítják előtérbe, de ebben láthatóan Hárs Endre sem hisz komolyan. Az egyes műfaji csoportok tárgyalásakor viszont sokszor kiváló kultúratudományos szempontokat választ az értelmezéshez, amelyeket helyesen kapcsol össze sajtótörténeti kérdésekkel is. Úgy vélem, még jelentősebb munka születhetett volna, ha a szerkezetet is meghatározó rendszerezettséggel mindvégig ezek álltak volna a monográfia előterében. De nem volna igazságos, ha az utolsó szó a hiányérzeté volna. Hárs Endre hatalmas munkát végzett el, és mivel könyvét németül írta meg, nyelvileg is kiválóan, az eredményeket a Monarchia művelődéstörténetével foglalkozók szerte a világon élvezhetik. Emellett olyan módszertani tanulságokkal szolgál, amelyek nem csak a dualizmus korának szakembereit készíthetik töprengésre.